УДК 371.011
DOI https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-69.56

Струк А. В.

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Розглянуто один із основних підходів учених до визначення сутності комунікативної компетентності в підготовці майбутніх учителів початкової школи. Визначено актуальність і необхідність застосування комунікативного підходу в підготовці майбутніх учителів початкової школи, запропоновано принципи формування комунікативної компетентності вчителя в системі сучасної вищої освіти. Уточнено сутність і зміст поняття «комунікативна компетентність», висвітлюються особливості та специфіка педагогічної комунікації.

Автор наголошує, що професія вчителя дуже вимоглива, оскільки покладає відповідальність за рівень навчання підростаючого покоління, від чого залежатиме майбутнє країни. Тому педагогічна компетентність як єдність теоретичної та практичної готовності майбутнього вчителя до здійснення навчально-виховного процесу передбачає низку компетентностей, якими повинен володіти майбутній учитель початкової школи. Серед них автор виділяє комунікативну компетентність, що передбачає вміння вступати в комунікацію (зв'язок), знаходити порозуміння з оточуючими.

Майбутній учитель, на думку автора, повинен не тільки бути компетентним у своїй галузі, а й володіти методичними знаннями, знати психологічні особливості своїх учнів, бути комунікабельною особистістю, до якої б тягнулися учні, з якою б хотіли спілкуватися, взаємодіяти, до якої на зустріч чекали з нетерпінням. Комунікативний підхід педагога, його майстерність у спілкуванні з учнями є необхідним інструментом гуманізації освіти. Високий результат у навчально-педагогічній діяльності може досягти лише той учитель, який уміє налагодити хороші стосунки з учнями, якому притаманні вміння зрозуміти їх, спрямовувати процес комунікації на досягнення високого рівня педагогічних завдань.

Ключові слова: *підготовка, комунікативність, компетентність, комунікативна компетентність, педагогічна комунікація, комунікативні якості, майбутній учитель, початкова школа.*

Утворення самостійної незалежної держави України викликало небувале зростання інтересу до проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи. Від якості підготовки майбутніх учителів залежить значною мірою кінцевий результат формування й розвитку особистості підростаючого покоління, тому зростають вимоги до підготовки майбутніх учителів початкової школи. Майбутній учитель повинен не тільки сам володіти професійними знаннями та вміннями, відповідними рівню сучасної психолого-педагогічної науки. Він повинен усвідомлювати значення своєї праці в цілісній системі безперервної освіти, бути професійно мобільним, тобто гнучко реагувати на зміни соціальної ситуації розвитку школярів, опановувати нові психолого-педагогічні вимоги до педагогічного процесу й нові педагогічні технології. Тому у зв'язку із цими вимогами компетентнісний підхід є методологією, яка має вплив на підготовку фахівців. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи передбачає високий рівень організації навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти задля формування в студентів теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, що є основним якісним показником освітнього процесу в рамках системи вишівської освіти. Компетентнісний підхід є важливим для процесу модернізації вищої освіти в Україні, саме тому висвітлення його основних положень у контексті покращення підготовки майбутніх учителів початкових класів є надзвичайно актуальним.

Мета статті – розглянути один із основних підходів учених до визначення сутності комунікативної компетентності в підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи була і є об'єктом багатьох наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких – А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Виготський, Н. Волкова, І. Зимня, О. Савченко, О. Скворцова та інші. Окремі питання вдосконалення комунікативних умінь педагога, їх змісту, структури й умов формування висвітлені в наукових працях І. Зязюна, С. Демченка, Н. Леснюк, В. Кан-Калика, Г. Фрідріха, Б. Шпітсберга та інших. Значну увагу формуванню комунікативної компетентності майбутніх фахівців приділили А. Андрєєв, С. Абрамович.

Уперше в 1965 році американським мовознавцем Н. Хомським певну здатність, необхідну для виконання мовленнєвої діяльності рідною мовою, визначено як «компетенцію». Але вже в 1972 році теорія мовної компетенції Н. Хомського зазнала критики з боку американського соціолінгвіста Д. Хаймса, який зауважив, що в цьому визначенні бракує головного лінгвістичного вміння – формулювати і сприймати висловлювання, адекватні контексту, в якому вони вживаються, а також знання умов, у яких відбувається мовленнєвий акт. Саме тоді, у 1972 році, і виникло поняття «комунікативна компетенція».

Поняття «комунікативна компетенція» запропонована американським вченим Д. Хаймсом, який стверджував, що для мовленнєвого спілкування недостатньо знати тільки мовні знання і правила. Для цього необхідне також знання культури та соціально важливих обставин. Д. Хаймс розглядав комунікативну компетенцію як інтегративне утворення, що містить як лінгвістичні, так і соціокультурні компоненти. Одиницями комунікативної компетенції дослідник назвав одиниці мови й мовлення, які використовуються учасниками спілкування відповідно до змісту висловлювання в різних сферах і ситуаціях спілкування [8].

Аналіз зарубіжних джерел переконливо доводить, що зарубіжні науковці переважно застосовують термін «комунікативна компетенція». Між тим у країнах СНД, виходячи із загальних дефініцій компетентнісного підходу, використовуються дві категорії – «комунікативна компетентність» як здатність особистості, її готовність і спроможність до розв’язання комунікативних завдань і «комунікативна компетенція» як внутрішній резерв компетентності, що виявляється в наявності комунікативних знань, умінь, навичок і досвіду комунікативної діяльності. Між тим ми переконалися в тому, що визначення американських учених близькі до розуміння вітчизняними вченими саме комунікативної компетентності.

Аналіз наукових публікацій свідчить про те, що низка вчених використовує термін «комунікативна компетенція», а визначають його як здатність людини до спілкування, а також володіння комунікативними знаннями, уміннями та навичками, необхідними для ініціювання та підтримання процесу спілкування.

На думку А. Богуш, «комунікативна компетенція» – це комплексне застосування мовцем мовних і немовних засобів для спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. Учена наголошує, що цілком логічним є підхід, коли комунікативна компетенція розглядається як обізнаність людини, певна система знань, практичних мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєвих здібностей людини [2, с 6].

Ф. Бацевич визначає «комунікативну компетенцію» як сукупність знань і умінь учасників міжкультурної комунікації, інтеракції загалом у спілкуванні в різноманітних умовах із різними комунікаціями; набір комунікативних стратегій разом із володінням комунікативними правилами, постулатами, максимами й конвенціями спілкування [1, с. 76].

У тлумаченні поняття «комунікативна компетентність» Д. Ізаренков виділяє такі суттєві ознаки: належність комунікативної компетентності до інтелектуальних здібностей індивіда; діяльнісний характер прояву цих здібностей, необхідною ланкою якого є мовна діяльність; формування комунікативних навичок або в процесі природного пристосування людини до умов життя в певному мовному середовищі, або за допомогою спеціально організованого навчання; прояв здібностей в одному або декількох видах мовленнєвої діяльності [4, с. 55].

Отже, комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів ефективного розв’язання фахових завдань, а саме: позицій спілкування, ролей, навичок, яка певним чином пов’язана із цілісністю особистості.

І. Кочан та Н. Захлюпана вважають, що комунікативна компетентність – це здатність розуміти чужі і створювати власні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення, використовуючи вербальні й невербальні засоби, що передбачають опанування усного та писемного спілкування [5, с. 132].

Учені (С. Мартиненко й О. Савченко) класифікують основними структурними компонентами комунікативної компетентності такі:

– мовна компетенція, яка надає уявлення про систему мови та вміння користуватися нею для розуміння мовлення інших людей, вираження власних думок в усній або письмовій формах;

– мовленнєва компетенція, яка забезпечує здатність користуватися мовою як засобом спілкування в різних його сферах і різних ситуаціях;

– соціолінгвістична компетенція, яка є інтегрованим утворенням, оскільки акумулює знання й уміння, необхідні для соціального аспекту застосування мови, визначається динамікою соціальної стратифікації суспільства, культурною орієнтацією його громадян [6].

Визначені компетенції є складниками для формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Вони не протиставляються один одному, оскільки відображають багатозначність і складність дефініцій, що розглядаються, а також допомагають більше повному розумінню й тлумаченню [6].

Комунікативна компетенція педагога є необхідною умовою ефективної комунікативної діяльності, що може бути вимірена та оцінена.

Комунікативна компетентність учителя як компонент професійної компетентності розглядає А. Савостьянов. Він розкриває це поняття через перелік вимог до вчителя, як-от: вести вербальний і невербальний обмін інформацією, проводити діагностику особистісних якостей і властивостей співрозмовника; виробляти стратегію, техніку й тактику взаємодії з людьми, вміння організовувати їхню спільну діяльність для досягнення певних соціально значущих цілей; уміння ідентифікувати себе зі співрозмовником, розуміти, як його сприймають партнери по спілкуванню, емпатійно ставитися до нього [7, с. 59].

Ю. Ємельянов, розглядаючи зміст комунікативної компетентності вчителя, наголошує на вмінні вільно володіти вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки. Він стверджував, що комунікативної компетентності завжди набувають у соціальному контексті, а факторами, які позитивно впливають на її розвиток, є життєвий досвід, ерудиція, високий інтелект тощо [3].

Розглядаючи сутність комунікативної компетентності майбутнього вчителя й ураховуючи, що ця проблема вивчається й розробляється дослідниками нетривалий час, учені нині не дійшли єдиного визначення понять комунікативної компетентності вчителя. Виходячи зі специфіки праці вчителя, комунікативна компетентність має певні особливості, які полягають у необхідності володіння вміннями логічно, науково і стисло передавати предметну інформацію, виховувати гармонійно-розвинену особистість та організовувати педагогічно-доцільну взаємодію в навчально-виховному середовищі, враховуючи вікові особливості учнів молодшого шкільного віку.

Висновки. Отже, аналіз вітчизняної й зарубіжної літератури дає змогу обґрунтувати комунікативний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи як цілісне відносно стійке особистісне утворення, що має складну структуру, важливими складниками якої є мовні та мовленнєві компоненти, що забезпечують умотивованість і цілеспрямованість дій стосовно досягнення цілей комунікативної діяльності. Використання цих засобів дає можливість до здобуття високого рівня студентів, покращення їхньої результативності й підготовки до майбутньої педагогічної діяльності, сприяння формуванню комунікативної компетентності.

Використана література:

1. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації / М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
2. Богуш А. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника. *Педагогіка і психологія.* 2000. № 1. С. 5–10.
3. Ємельянов Ю. Активное социально-психологическое обучение. Москва: Изд-во ЛГУ, 1985. 168 с.
4. Изаренков Д. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов. *Русский язык за рубежом.* 1990. № 4. С. 54–60.
5. Кочан І., Захлюпана Н. Словник-довідник із методики викладання української мови / Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. Львів, 2005. 306 с.
6. Мартиненко С. Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. № 14. С. 85–89.
7. Савостьянов А. Проблемы профессионально-психологической компетентности и профессионально-личностного роста. *Наука и практика воспитания и дополнительного образования.* 2007. № 2. С. 44–61.
8. Hymes D. On Communicative Competence in Sociolinguistics. J. Pride and J. Homes, Eds. Harmondsworth. Penguin, 1973.

References:

1. Bacevych F. (2007) Slovnyk terminiv mizhkulturnoyi komunikaciyi [Glossary of Terms of Intercultural Communication]. M-vo osvity i nauky Ukrayiny, Lviv. nacz. un-t im. I. Franka. Kyyiv: Dovira. 205 s. [in Ukrainian].
2. Bogush A. (2000) Teoretychni j metodologichni zasady formuvannya movlennyevoyi kompetenciyi doshkilnyka [Theoretical and methodological principles of formation of the speech competence of the preschool child] // Pedagogika i psyxologiya. № 1. S. 5–10 [in Ukrainian].
3. Emelyanov Yu. (1985) Aktivnoe sotsialno-psihologicheskoe obuchenie [Active social and psychological training]. Moskva : Izd-vo LGU. 168 s. [in Russia].
4. Izarenkov D. (1990) Bazisnyie sostavlyayuschie kommunikativnoy kompetentsii i ih formirovanie na prodvinutom etape obucheniya studentov-nefilologov [Basic components of communicative competence and their formation at an advanced stage of training of non-philology students] // Russkiy yazyik za rubezhom. № 4. S. 54–60 [in Russia].
5. Kochan I., Zaxlyupana N. (2005) Slovnyk-dovidnyk iz metodyky vykladannya ukrayinskoyi movy [Dictionary of Ukrainian language teaching methodology]. Vydavnychyj centr LNU im. Ivana Franka: Lviv. 306 s. [in Ukrainian].
6. Martynenko S. (2016) Suchasni pidxody do formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti majbutnogo vchytelya pochatkovoyi shkoly [Modern approaches to the formation of communicative competence of the future teacher of elementary school]. Naukovyj visnyk Volynskogo nacionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrayinky : pedagogichni nauky (14). S. 85–89 [in Ukrainian].
7. Savostyanov A. (2007) Problemyi professionalno-psihologicheskoy kompetentnosti i professionalno-lichnostnogo rosta [Problems of professional and psychological competence and professional and personal growth] // Nauka i praktika vospitaniya i dopolnitelnogo obrazovaniya. № 2. S. 44–61 [in Ukrainian].
8. Hymes D. (1973) On Communicative Competence in Sociolinguistics. J. Pride and J. Homes, Eds. Harmondsworth. Penguin [in USA].

Struk A. V. Communicative approach to preparing future teachers in the primary school

The article deals with one of the main approaches of scientists to determine the essence and structure of communicative competence in the training of future primary school teachers. The relevance and necessity of using the communicative approach in the preparation of future teachers of elementary school is determined, and the principles of formation of the communicative competence of the teacher in the system of modern higher education are proposed. The essence and meaning of «communicative competence» are clarified, peculiarities and specifics of pedagogical communication are highlighted.

The author emphasizes that the profession of a teacher is very demanding, since it puts the responsibility for the intellectual and spiritual development of the younger generation, which will depend on the future of the country. Therefore, pedagogical competence, as the unity of the theoretical and practical readiness of the future teacher to implement the educational process, provides for a number of competences to be held by a future teacher of elementary school. Among them, the author highlights the communicative competence, which involves the ability to enter into communication (communication), to find an understanding with others.

The future teacher, according to the author, should not only be competent in his field, but also possess methodological knowledge, know the psychological characteristics of his students, be a communicative person, to which the students would like to communicate with whom they would like to communicate, interact with, to meet with impatience. The communicative approach of the teacher, his skill in communicating with students is a necessary tool for the humanization of education. A high result in teaching and learning activities can be achieved only by the teacher who is able to establish good relations with students, who have the skills to understand them, direct the communication process to achieve a high level of pedagogical tasks.

Key words: *training, communicative competence, competence, communicative competence, pedagogical communication, communicative qualities, future teacher, elementary school.*